

ارزیابی عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران و معرفی راهکارها و ابزارها

علی اصغر هادوی نیا

مقدمه

صندوق‌های قرض‌الحسنه از نخستین تشکیلاتی هستند که در اقتصاد ایران برای واقعیت بخشیدن به رفتار قرض‌الحسنه در سه دهه اخیر سامان گرفته‌اند. برای بررسی عملکرد این صندوق‌ها در ابتدا باید ماهیت قرض‌الحسنه را تبیین؛ سپس با توجه به آن، آمارهای موجود عملکرد این صندوق‌ها را تحلیل کرد. در نخستین مرحله به طور معمول نهاد قرض‌الحسنه از جهت پاسخگویی به نیازهای مادی قرض‌گیرندگان بررسی شده است؛ اما این مقاله می‌کوشد آن را از جهت ارضای نیازهای معنوی و اخلاقی قرض‌دهندگان تحلیل کند. با این نگاه، پیش‌تر می‌توان به تفاوت «قرض» و «قرض‌الحسنه» پی برد. این مقاله همچنین می‌کوشد با نگاه مزبور، به بررسی آمارهای اندکی که درباره عملکرد صندوق‌ها وجود دارد، پرداخته و نشان می‌دهد اگرچه این صندوق‌ها در زمینه واقعیت بخشیدن به رفتار قرض‌الحسنه توفیق‌هایی به دست آورده‌اند؛ آمارهای مربوط به فرهنگ موجود قرض‌الحسنه در ایران نشان می‌دهد که هنوز ظرفیت‌های انگیزشی بالفعل بسیاری وجود دارد که می‌تواند سرمایه معنوی مناسبی برای گسترش عملکرد این صندوق‌ها در نظر گرفته شود. در انتهای مقاله راهکارهای کلی و ابزارهای پیشنهادی معرفی می‌شود که بتوان با توجه به تقویت و پیشبرد انگیزه‌های وام‌دهندگان و با ایجاد هماهنگی بین تشکیلات مرتبط با قرض‌الحسنه در اقتصاد کنونی ایران، عملکرد صندوق‌ها را گسترش داد.

۱. کلیات

۱-۱. ابعاد وجودی انسان و شکل‌گیری رفتارهای اقتصادی

پس از کالبدشناسی حقیقت انسان می‌توان ابعاد سه‌گانه‌ای را مطرح کرد که نیازهای وی بازتابی از آن ابعاد است. نخستین بُعد، بُعد مادی (یا حیوانی) است که نیازهایی چون خوردن، آشامیدن و مانند آن از این بُعد برمی‌خیزد. دومین بُعد انسان، بُعد

معنوی او است. نیاز به ایمنی و اطمینان و نیاز به محبت و تعلق و مانند آن که «مازلو»^۱ در طبقه‌بندی نیازهای انسانی، آن‌ها را از نیازهای اساسی برشمرده است، بر تافته از بُعد معنوی انسان هستند.^۲ این دو بُعد به گونه‌ای با جهان مادی کنونی مرتبطند؛ البته دومین بُعد، به انسان اختصاص دارد؛ اما در جهان‌بینی دینی، انسان بُعد سوم نیز دارد که دامنه وجودی‌اش را تا جهان پس از مرگ یعنی آخرت گسترش می‌دهد.^۳ این بُعد از انسان نیز برای وی نیازهایی را پدید می‌آورد که هر کدام می‌تواند منشأ رفتارهای دیگری شود.

بدین ترتیب می‌توان گفت: هر یک از رفتارهای اقتصادی انسان می‌تواند بر تافته از یک بُعد یا ترکیبی از چند بُعد وی باشد. اقتصاد اسلامی افزون بر توجه به بُعد مادی، در تعیین اهداف و نیز ارائه سیاست‌ها و راهکارها از دیگر ابعاد انسان غفلت نکرده است؛ به طور نمونه، پس از تعیین عدالت اقتصادی به صورت هدف می‌توان راهکارهای گوناگونی جهت جذب منابع مالی صاحبان سرمایه، بدون توجه به چگونگی انگیزه مشارکت آن‌ها مطرح کرد. اقتصاد اسلامی افزون بر واقع‌گرایی لزوم رفع نیاز فقیران، به تعالی معنوی و آخرتی صاحبان وجوه نیز توجه کامل دارد؛ به همین سبب به طور معمول انگیزه و نیت آنان را یکی از ارکان راهکارها و ابزارهای پیشنهادی خود در نظر می‌گیرد.^۴

۱-۲. قرض و قرض الحسنه

در اصطلاح فقهی، قرض آن است که کسی مال خود را به دیگری تملیک کند؛ البته بدین صورت که قرض‌گیرنده درباره‌ی ادای خود آن مال یا مثال یا قیمت آن ضامن

1. Maslow.

۲. رک: دوان شولش: روان‌شناسی کمال، ص ۱۱۹.

توجه: واژه «معنوی» در فرهنگ رایج غرب Spiritual اشاره به بُعد دوم انسان دارد. این در حالی است که در فرهنگ اسلامی، این واژه مفهومی گسترده‌تر داشته و شامل بُعد سوم نیز می‌شود. جهت اشاره به تمایز این دو اصطلاح لازم بود به کلمه آخرتی نیز صراحت شود.

۳. امام صادق درباره، «بُعد آخرتی» و تفاوت آن با دیگر ابعاد انسان که جنبه دنیایی دارند، این‌گونه می‌فرماید:

«و به این ترتیب، انسان از دو شأن دنیا و آخرت خلق شده است. هنگامی که خداوند این دو شأن را با هم گرد آورد، حیات انسان در زمین مستقر می‌شود؛ زیرا حیات از شأن آسمان به شأن دنیا نزول کرده است و هنگامی که خداوند بین آن دو شأن مغایرت ایجاد کند، آن مفارقت موت است و در آن حال، شأن آخرت به آسمان باز خواهد گشت...» (علل الشرایع، ص ۱۰۷)

۴. رک: سید محمدباقر صدر: اقتصاد ما، ترجمه محمدکاظم موسوی، انتشارات اسلامی، اول، بی تا، ج ۱،

شود و تعهد کند.^۱ در قانون مدنی، همین معنای فقهی برای قرض مطرح شده است.^۲ در بانکداری بدون ربا نیز همین برداشت برای قرض‌الحسنه آمده؛^۳ اما باید گفت: اگرچه قرض‌الحسنه از جهت فقهی و حقوقی تحت عقد قرض مطرح، و دارای همان احکام است، تحقق آن، شرایط خاصی دارد که آن را از دیگر موارد قرض جدا می‌سازد. مهم‌ترین تفاوت این دو را در چگونگی ساختار انگیزشی قرض‌دهنده و قرض‌گیرنده باید جست.^۴

۱-۳. ویژگی‌های قرض‌الحسنه و ساختار انگیزشی آن

ا. انگیزه‌های معنوی و آخرتی قرض‌دهندگان

انگیزه‌های احتمالی قرض‌دهنده عبارتند از: ۱. پاداش آخرتی؛^۵ ۲. کسب اخلاق پسندیده (دوری از بخل)؛^۶ ۳. تعاون و همیاری؛^۷ ۴. پس‌انداز؛^۸ ۵. کسب جایزه.^۸

۱. امام خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۵۲.

۲. قانون مدنی در ماده ۶۴۸ قرض را بدین‌گونه تعریف کرده است: قرض، عقدی است که به موجب آن احد طرفین مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر تملیک می‌کند که طرف مزبور، مثل آن را از حیث مقدار و جنس و وصف ردّ نماید و در صورت تعدّر ردّ مثل، قیمت یوم‌الرد را بدهد.

۳. دستورالعمل اجرایی قرض‌الحسنه مصوّب ۱۳۶۱/۱/۱۹ شورای پول و اعتبار عقد قرض‌الحسنه را به صورت قالبی برای پرداخت تسهیلات بانکی چنین تعریف کرده است: ... قرض‌الحسنه عقدی است که به موجب آن، بانک‌ها (به‌عنوان قرض‌دهنده) مبلغ معینی را طبق ضوابط مقرر در دستورالعملی به اشخاص، اعم از حقیقی (به‌عنوان قرض‌گیرنده) به قرض واگذار نماید.

۴. ر.ک:

علی اصغر هادوی‌نیا: قرض‌الحسنه و آثار اقتصادی آن، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، اول، ۱۳۷۸،

ص ۴۶.

جواد بیگ محمدی: قرض‌الحسنه و جایگاه آن در قرآن و حدیث و مقایسه آن با فرهنگ جامعه، پایان‌نامه‌ی دانشگاه امام صادق (ع)، استاد راهنما: محمدعلی لسانی فشارکی، تهران، ۱۳۸۱، ص ۱۶.

۵. محمدحسن نجفی: جواهرالکلام، دارالکتب الاسلامیه، ششم، تهران، ۱۳۹۴، ج ۲۵، ص ۱.

۶. ر.ک:

- محمدباقر مجلسی: مرآة‌العقول، دارالکتب‌الاسلامیه، اول، تهران: ۱۳۶۶، ج ۱۹، ص ۴۲۴، ح ۴۷.

- محمد مهدی نراقی: جامع‌السعادات، اسماعیلیان، قم، ج ۲، ص ۲۲۸.

- جواد بیگ محمدی: قرض‌الحسنه و جایگاه آن در قرآن و حدیث و مقایسه آن با فرهنگ جامعه، ص ۲۳.

۷. حسین السیدعلی قبانچی: شرح رساله‌الحقوق، اسماعیلیان، دوم، قم: ۱۴۰۶، ج ۲، ص ۲۷۰.

انگیزه اول صرفاً آخرتی و انگیزه دوم و سوم معنوی، و انگیزه چهارم و پنجم صرفاً مادی است. در فرهنگ اسلامی برای نهاد قرض الحسنه فقط به سه مورد اول به صورت انگیزه قرض دهنده اشاره شده است؛^۹ اما درباره قرض گیرنده باید گفت: آنچه در متون اسلامی مشاهده می شود، آن است که قرض گرفتن امر ناپسندی است،^{۱۰} مگر آنکه در جهت رفع یکی از نیازهای ضروری [تکوینی همچون نیاز به مسکن یا ازدواج، و بنا تشریحی ماند حج^{۱۱} یا اجتماعی مانند رعایت شأن فرد در جامعه] از آن استفاده شود. با توجه به مطالب پیشین دو مشخصه مهم قرض الحسنه یعنی «داشتن انگیزه معنوی یا آخرتی برای قرض دهنده» و نیز «صرف آن در جهت رفع نیاز ضروری قرض گیرنده» نمایان می شود.

ب. رفع نیازهای ضروری

ویژگی دوم را نیز می توان با توجه به انگیزه های قرض دهندگان مطرح کرد. یکی از نگرانی های صاحبان و جوهری که با انگیزه های معنوی و آخرتی در صدد کمک به نیازمندان هستند، احتمال گسترش فرهنگ بیکاری و تبلی در اثر کمک رسانی بدون برنامه ریزی، در جامعه است؛ بنابراین آن ها ترجیح می دهند که وجوه خود را به نیازمندان واقعی رسانده، با وجود خود نیازهای ضروری آن ها را دفع کنند؛ به همین سبب یکی از مشکلاتی که آن ها پیش رو دارند، شناسایی نیازمندان واقعی است. مضمون روایاتی که در مقایسه صدقه و قرض الحسنه، قرض الحسنه را ترجیح داده اند، با این برداشت همراهی دارد. افزون بر این، با در نظر گرفتن دو ویژگی پیشین می توان گفت: أخذ هر گونه مبلغی فراتر از اصل مال، اگرچه با عناوینی چون کارمزد، خسارت تأخیر تأدیه و جبران کاهش ارزش پول باشد که از جهت حقوقی و فقهی نیز ممکن است هیچ مشکلی نداشته باشد، قرض را از قرض الحسنه دور می کند. ساختار انگیزشی مزبور با مضامین روایات مربوط به «مهلت دادن به معسر» نیز همراهی دارد؛^{۱۲} به همین دلیل

۸. محمود عبداللهی: مبانی فقهی اقتصاد اسلامی، ۱۳۷۱، ص ۲۸۱.

۹. علی اصغر هادی نیا: قرض الحسنه و آثار اقتصادی آن، ص ۴۹.

۱۰. شیخ طوسی: النهایه، ج ۱، ص ۳۰۴.

۱۱. شیخ صدوق: من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۱۸۲.

۱۲. مضامین روایاتی که به فرصت دادن به «معسر» اشاره می کند، می تواند تأیید مناسبی برای این برداشت باشد. در فقه به فردی که توانایی بازپرداخت ندارد. «معسر» گفته می شود. حد این ناتوانی آن است که فقط

می‌توان گفت: قرض‌الحسنه بیش‌تر جنبهٔ معاونت و یاری‌رسانی به نیازمندان دارد؛ در حالی که قرض می‌تواند جنبهٔ همکاری و تعاون نیازمندان با یک‌دیگر را هم پوشش دهد. در این صورت، انگیزه‌هایی چون پس‌انداز، مؤثر است.

ج. خودجوش بودن

با توجه به ساختار انگیزشی پیشین می‌توان ویژگی سوم نهاد قرض‌الحسنه یعنی «خودجوش بودن» را نیز مطرح کرد. با این ویژگی، زمینهٔ مساعدی جهت شکل‌گیری انگیزه‌های معنوی و آخرتی فردی و در نتیجه انعقاد بستر مناسبی برای تحقق رفتار قرض‌الحسنه پدید می‌آید؛ به همین جهت، دخالت دولت یا هر نهاد دیگر جهت انسجام بخشیدن به این رفتار در سطح کلان، باید به گونه‌ای باشد که با خودجوش بودن آن منافات نداشته باشد. دولت می‌تواند برای تحقق بخشیدن به اعتلای معنویت در جامعه به صورت یکی از اهداف اقتصاد اسلامی، به سامان‌دهی و هدایت این رفتار بپردازد؛ ولی باید برای دستیابی به این هدف، راهکارهایی را برگزیند که با «خودجوش بودن» سازگاری بیش‌تری داشته باشد.

د. تضمین بازپرداخت وام

چهارمین ویژگی نهاد قرض‌الحسنه نیز با توجه به عنصر دیگری از ساختار انگیزشی این نهاد که برای قرض‌گیرنده در نظر گرفته شده است، معین می‌شود. لزوم پرداخت و منع از ماطله یا دست بر سر کردن طلبکار از احکام قرض است؛^۱ به گونه‌ای که اگر کسی قصد پرداخت را نداشته باشد، در ردیف دزدان شمرده شده است،^۲ و بر اساس روایات، همهٔ گناهان شهید مورد بخشش قرار می‌گیرد؛^۳ جز بدهکاری‌اش که تا زمان پرداخت همچنان مانع ورود وی به بهشت می‌شود؛^۴ البته اقتصاد اسلامی به دلیل

→ به اندازهٔ تأمین نیازهای خود و خانواده‌اش درآمد داشته باشد. در این صورت، قرآن‌کریم و روایات، وام‌دهنده را به شکیبایی و دادن فرصت فزون‌تر به بدهکار دعوت می‌کند.
ر.ک.:

۱- سیدمحمدحسین طباطبایی: المیزان، ج ۲، ص ۴۲۷.

۲- من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۴۲، ح ۱۰۳.

۳- بحارالانوار، ج ۱۰۳، ص ۱۰۵، ح ۱۰.

۴. سید محمدحسین طباطبایی: المیزان، ج ۱۹، ص ۱۵۲.

۲. بحارالانوار، ج ۶، ص ۱۲. ر.ک: وسائل‌الشیعه: ج ۱۳، ابواب‌الدین و القرض، باب ۵، ح ۱ و ۵.

۳. شیخ کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۲۰.

ویژگی واقع‌گرایی خود، به این مقدار بسنده نکرده و برای تحقق ویژگی چهارم، نقش دولت را در نهاد قرض‌الحسنه به این صورت تعریف می‌کند:

۱. هنگامی که قرض‌دهنده جهت وصول طلب خود به دولت مراجعه می‌کند، دولت موظف است در صورتی که تشخیص داد وام‌گیرنده توانایی دارد، او را به بازپرداخت وادار نماید.^۱

۲. هنگامی که قرض‌گیرنده توانایی بازپرداخت نداشته باشد و وام‌دهنده به دولت اسلامی مراجعه می‌کند، در این صورت، اگر دولت اسلامی از جهت مالی امکانات کافی داشته باشد، لازم است با وجود بعضی شرایط، وام او را ادا کند.^۲

ویژگی چهارم نیز درصدد تأمین خاطر قرض‌دهندگان درباره یکی دیگر از نگرانی‌هایشان است. صاحبان وجوه در قرض‌الحسنه، برخلاف صدقه، نگران چگونگی بازپرداخت وجوه خود هستند. با تحقق ویژگی چهارم، این نگرانی برطرف خواهد شد. با تبیینی که از چهار ویژگی مزبور ارائه شد می‌توان گفت: نهاد قرض‌الحسنه نه فقط در پی پاسخگویی به نیازمندان است، بلکه درصدد هدایت و ارضای انگیزه‌های معنوی و آخرتی صاحبان وجوه نیز هست؛ افرادی که می‌توانند با اختصاص مبلغی از سرمایه خود، برای مدت معینی، جهت رفع نیاز دیگران اقدام کنند. شایسته است هر یک از ابزارها و راهکارهایی که در این نهاد به کار می‌رود، با توجه به این نگرش و مبتنی بر چهار ویژگی پیشین تنظیم شود.

۲. بررسی عملکرد صندوق‌ها

کمیت و کیفیت آمارهای تهیه شده درباره عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه اندک است. در این جا مقداری از این آمارها که به عملکرد این صندوق‌ها از جنبه قرض‌دهندگان می‌پردازد، بررسی می‌شود. در قسمت اول، آمارهای مربوط به پیدایش و گسترش صندوق‌های قرض‌الحسنه مطرح شده و نشان داده می‌شود که اگرچه پیدایش این صندوق‌ها با ویژگی‌های «انگیزه‌های معنوی و آخرتی قرض‌دهندگان» و «خودجوش بودن» سازگاری داشته، گسترش این صندوق‌ها با توزیع مناسب همراه نبوده و به همین

۱. ر.ک: محمدبن الحسن حر عاملی: وسائل‌الشیعه، داراحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ ق، ج ۱۳، ص

۹۶، ح ۹.

۲. ر.ک: وسائل‌الشیعه، ج ۱۳، ص ۹۱ و ج ۶، ص ۲۰۶؛ شیخ طوسی: تہذیب‌الاحکام، دارالکتب الاسلامیة،

قم: ۱۳۶۴ ش / ۱۳۹۰ ق، ج ۶، ص ۱۸۷.

سبب نیاز به نظارت کلان‌نگر دارد. افزون بر این، این صندوق‌ها با به‌کارگیری ابزارهایی چون جایزه برای جذب منابع، از ویژگی‌های قرض‌الحسنه فاصله گرفته‌اند؛ اما دارای محاسنی هستند که می‌توان با هدایت و نظارت صحیح بر آن‌ها، فعالیتشان را به صورت کارآمدی در سطح کلان‌گسترش داد.

از سوی دیگر، یکی از ملاک‌های بررسی عملکرد صندوق‌ها، توانمندی آن‌ها در پاسخگویی به نیازهای معنوی و آخرتی بالفعل و ام‌دهندگان است. در قسمت دوم، با اشاره به آمارهای فرهنگ قرض‌الحسنه نشان داده می‌شود که اولاً فرهنگ موجود چه مقدار با ماهیت قرض‌الحسنه که در ابتدای این مقاله مطرح شده، سازگاری داشته و نیز صندوق‌ها چه مقدار توانسته‌اند در فعلیت بخشیدن فرهنگ مزبور موفق باشند؛ البته باید توجه داشت که شواهد موجود غیرآماري نیز می‌تواند مؤید این دستاوردها بوده، کمبود کیفی و کمی آماری را جبران کند. مطالعات نظری ابتدای این مقاله و چگونگی استفاده از آمارهای موجود می‌تواند راهگشای مناسبی برای تهیه آمارهای مفیدتر برای تحقیقات آینده باشد.

۲-۱. پیدایش و گسترش صندوق‌های قرض‌الحسنه

نخستین صندوق قرض‌الحسنه در سال ۱۳۴۸ در یکی از مساجد تهران و یا سرمایه اولیه ۱۴ هزار تومان پدید آمد. این سرمایه اولیه، با راهنمایی روحانی محل، به وسیله مردم نیکوکار در صندوق مسجد جمع‌آوری شده بود. ابتدا پرداخت کمک‌ها بدون عوض بود؛ اما به عللی تصمیم گرفته شد که صدقات جمع‌آوری شده، به صورت سرمایه‌ای جهت پرداخت وام‌های بدون بهره و قرض‌الحسنه به کار گرفته شود؛ بنابراین، نخستین صندوق قرض‌الحسنه با انگیزه اساسی کمک به محرومان و نیازمندان واقعی در درون مسجد، برای انجام کار نیک که در مذهب ریشه دارد، شکل گرفت و با توجه به اهداف اسلامی و معنوی آن، «صندوق ذخیره جاوید» نامیده شد.^۱

در اواخر سال ۱۳۵۲، صندوق قرض‌الحسنه دیگری در تهران به نام «صندوق امور خیریه» با سرمایه اولیه یک میلیون و دویست هزار ریال و به منظور پرداخت حداکثر پنجاه هزار ریال وام قرض‌الحسنه به واجدان شرایط تأسیس شد. این صندوق مانند یک مؤسسه به صورت کاملاً تجارتي و شبیه یک بانک، بر اساس قوانین تجارت، به ثبت

رسید و دارایی دفاتر تجاری در انتهای سال دارای ترازنامه بدون سود شد.^۱ پیش از پیروزی انقلاب، ۲۰۰ صندوق قرض‌الحسنه در کشور فعال بود و بعد از پیروزی تا سال ۱۳۶۵ به بیش از ۲۵۰۰ صندوق رشد یافت. ۲۵ بروز بعضی از مسائل سیاسی - اقتصادی در سال ۱۳۶۷ سبب رکود قابل توجهی در فعالیت این صندوق‌ها شد؛ اما جدول ذیل نشان می‌دهد که تعداد قابل توجهی از صندوق‌ها به طور رسمی در سراسر کشور ادامه حیات داده‌اند:

وضعیت جذب سپرده و وام‌های اعطایی در این صندوق‌ها نیز نشان‌دهنده فعالیت گسترده آن‌ها است:



جدول شماره ۱: تعداد و درصد صندوق های قرض الحسنه به تفکیک استان ۱۳۷۹: ۲۶ استان ۱۳۷۹

| شرح | کل کشور | اصفهان | تهران | مازندران | خراسان | فارس | سایر استان ها |
|-------|---------|--------|-------|----------|--------|------|---------------|
| تعداد | ۱۲۲۹ | ۳۶۹ | ۱۹۲ | ۱۸۱ | ۹۶ | ۴۳ | ۳۴۸ |
| درصد | ۱۰۰٪ | ۳۰٪ | ۱۵/۶ | ۱۴/۷ | ۷/۸ | ۳/۵ | ۲۸/۴ |

جدول شماره ۲: ارزش سپرده، وام اعطایی، وام مستهلك شده در صندوق های قرض الحسنه: ۱۳۷۹

| شرح | (بیلیون ریال) | وام اعطایی | | بهره یوتیج اعطایی | | وام مستهلك شده | |
|---------------|---------------|------------|------|-------------------|------|----------------|------|
| | | ارزش | درصد | (درصد) | ارزش | درصد | ارزش |
| کل کشور | ۲۱۱۰ | ۱۵۷۳ | /۰ | ۷۴/۵ | ۹۵۳ | /۰ | ۶۰/۶ |
| تهران | ۵۷۳ | ۳۷۹ | ۱۰۰ | ۶۶/۱ | ۱۷۵ | ۱۰۰ | ۴۶/۲ |
| اصفهان | ۵۷۱ | ۵۰۲ | ۲۴/۱ | ۸۷/۹ | ۲۹۲ | ۱۸/۴ | ۴۶/۲ |
| مازندران | ۳۱۴ | ۱۶۰ | ۳۱/۹ | ۵۱/۰ | ۱۱۷ | ۳۰/۶ | ۷۳/۱ |
| خراسان | ۱۵۷ | ۱۶۷ | ۱۰/۲ | ۱۰۶/۴ | ۱۱۴ | ۱۲/۳ | ۶۸/۳ |
| | ۱۱۲ | ۴۷ | ۱۰/۶ | ۴۲/۰ | ۱۳ | ۱۲/۰ | ۲۷/۷ |
| آذربایجان | ۲۸۳ | ۳۱۸ | ۳/۰ | ۸۳/۰ | ۲۴۲ | ۱/۴ | ۷۶/۱ |
| شرقی | | | ۲۰/۲ | | | ۲۵/۳ | |
| سایر استان ها | | | | | | | |

با توجه به ارقام جدول پیشین بیش از ۸۰ درصد از وام‌های اعطایی صندوق‌ها به فقط پنج استان کشور تخصیص یافته است. به دلیل بیش‌تر اسکان یافتن صاحبان وجوه در این پنج استان، صندوق‌ها فعال‌تر عمل کرده‌اند. بدیهی است در صورت اجرای برنامه‌ریزی کلان می‌توان با حفظ خودجوش بودن این صندوق‌ها، توزیع متناسب وام‌های اعطایی را انتظار داشت.

از سوی دیگر، اعطای بیش از $74/5$ درصد از کل سپرده‌ها به صورت وام قرض‌الحسنه یکی از توفیق‌های مهم این صندوق‌ها در توزیع کارآمد وجوه بین نیازمندان که از اهداف قرض‌دهندگان است، شمرده می‌شود؛ در حالی که در بانکداری این نسبت به طور چشم‌گیری پایین است. در بانک‌ها از مجموع $22014/4$ میلیارد ریال وجوه جمع‌آوری شده از سپرده‌های قرض‌الحسنه فقط $7507/5$ میلیارد ریال یعنی $29/3$ درصد به تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه اختصاص یافته است؛^۱ البته مقدار قابل توجهی از سپرده‌های صندوق‌ها به وجوه سپرده‌گذارانی مربوط است که به دنبال کسب شرایط تعیین شده برای استفاده از وام‌های اعطایی یا شرکت در قرعه‌کشی و کسب جوایز هستند. در این صورت، صندوق‌ها به تعاونی‌های اعتباری قرض تبدیل شده و از هدف اولیه پیدایش خود فاصله می‌گیرند.

درواقع فقط در صورتی می‌توان درباره چگونگی مطابقت فعالیت‌های مزبور با ویژگی‌های رفتار قرض‌الحسنه، درست داورى کرد که مقدار وجوه مسدودی که صاحبان سرمایه صرفاً برای اعطای وام به نیازمندان به صندوق‌ها سپرده‌اند، معین شود؛ البته برای ارزیابی فعالیت این صندوق‌ها از جهت مزبور، دو مسیر دیگر را می‌توان پیمود. نخستین مسیر بررسی وضعیت سرمایه‌های ثابت این صندوق‌ها است. در سال ۱۳۷۹ مبلغ ۹۴۰۷ میلیون ریال در صندوق‌های قرض‌الحسنه، سرمایه‌گذاری ثابت انجام شده است. اگرچه آمار دقیقی درباره چگونگی جذب این سرمایه در دسترس نیست، می‌توان حدس زد مقدار قابل توجهی از این مبالغ به طور معمول از طریق وجوهی است که صاحبان سرمایه با توجه به انگیزه‌های معنوی و آخرتی خود آن را ارائه کرده‌اند.

۱. از مجموع $22014/4$ میلیارد ریال وجوه جمع‌آوری شده از سپرده‌های قرض‌الحسنه در بانک‌ها، فقط $7507/5$ میلیارد ریال یعنی $29/3$ درصد به تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه در سال ۱۳۷۹ اختصاص یافته است.

رک: ویژه‌نامه یازدهمین سمینار بانکداری اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران و بانک مرکزی جمهوری اسلامی، ص ۳۶۳.

صاحبان وجوه دریافته‌اند که جهت تأمین نیازهای معنوی و آخرتی خویش باید تشکیلاتی داشته باشند. تحقق این تشکیلات، فقط با اختصاص مقداری از این وجوه جهت تهیه ابزارهایی به صورت سرمایه‌های ثابت میسر است؛ بنابراین قسمتی از وجوه که باید به طور مستقیم به قرض‌دادن اختصاص می‌یافت، به صورت سرمایه‌های ثابت صندوق‌ها در نظر گرفته می‌شود. این سرمایه به وسیله مؤسسان تا زمان انحلال در اختیار صندوق قرار می‌گیرد.

دومین مسیر مربوط به وضعیت کارکنان صندوق‌ها از جهت حقوق و دستمزد است. بیش از ۲۵ درصد از کارکنان این صندوق‌ها با برخورداری از انگیزه‌های معنوی و آخرتی، بدون دریافت هرگونه حقوقی مشغول به فعالیت هستند.^۱ در این صورت می‌توان گفت افزون بر کاهش هزینه‌های جاری، صندوق‌ها توانسته‌اند در تحقق تعالی معنوی جامعه اسلامی که مهمترین هدف نهاد قرض‌الحسنه است، گام بردارند.

از محاسن صندوق‌های قرض‌الحسنه می‌توان به جذب سپرده‌ها و پس‌اندازهای کوچک مردم، پرداخت وام به نیازمندان، کاستن فشار متقاضیان قرض‌الحسنه به بانک‌ها، افزایش روحیه روحیه تعاون مالی و خودگرایی، کاهش مشکلات بروکراسی^۲، ارائه خدمات در ساعاتی از روز که بانک‌ها تعطیل هستند و دستیابی به اطلاعات لازم با حداقل هزینه^۳، اشاره کرد. با وجود تمام این محاسن، برخی عملکردهای ناهماهنگ سلیقه‌ای سبب شده است که گاهی مقامات اقتصادی کشور از فعالیت این صندوق‌ها اظهار نارضایتی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱. آمارگیری از صندوق‌های قرض‌الحسنه، همان.

۲. نتیجه‌های هزینه‌یابی قرض‌الحسنه که در بانک کشاورزی انجام شده، نشان می‌دهد که زمان عقد به درجه و تعداد دوایر هر شعبه بستگی دارد و با زیاد شدن تعداد دوایر، زمان عقد قرض‌الحسنه به طور متوسط فزونی می‌یابد. میانگین زمان هر عقد قرض‌الحسنه ۹۲۶ دقیقه است.

ر.ک: سیدکاظم صدر، آثار اقتصادی رفتار و عقد قرض‌الحسنه، مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات ششمین

سینار بانک‌داری اسلامی، بانک مرکزی، ۱۳۷۴، ص ۱۳۵.

۳. بانک، به سبب رعایت بخشنامه‌های بانک مرکزی، هیأت دولت و مجلس، باید هزینه فراوانی را برای کسب اطلاعات و شناسایی متقاضیان وام صرف کند و از این نظر، برای وساطت میان سپرده‌گذاران و وام‌گیرندگان کارآمدی لازم را ندارد؛ بر عکس، صندوق‌های قرض‌الحسنه محلی یا مستقر در مساجد، به علت این که از گروه کوچکی خدمت می‌دهند می‌توانند با هزینه‌ای بسیار اندک اطلاعات به دست آورند و متقاضیان وام را شناسایی کنند.

کنند.^۱ اختلاف بین «سازمان اقتصاد اسلامی» در جایگاه نماینده صندوق‌های قرض‌الحسنه^۲ و مقامات کشوری و مسؤولان اقتصادی سابقه‌ای دیرینه داشته است.^۳ این اختلاف سبب عدم کارآمدی لازم صندوق‌ها برای پاسخگویی به ظرفیت‌های بالقوه قرض‌الحسنه در ایران شده است؛ به همین سبب باید به دنبال راهکارها و ابزارهایی بود که بتواند با ایجاد هماهنگی بین تمام تشکیلات مرتبط با رفتار قرض‌الحسنه در ایران، در تنظیم و گسترش آن توانمند باشد.

۱. دکتر طهماسب مظاهری، وزیر امور اقتصاد و دارایی در گفت‌وگویی با خبرگزاری جمهوری اسلامی چنین اظهار می‌دارد: قرض‌الحسنه یک اصل احیل اسلامی است که باید مورد توجه و پشتیبانی قرار گیرد؛ اما بین فعالیت‌های مربوط به پرداخت قرض‌الحسنه و عملیات بانکی، وجوه تمایزی وجود دارد که تفکیک آن‌ها ضرورت دارد. صندوق‌های قرض‌الحسنه باید فعالیت خود را با شرایط و ضوابطی که برای قرض‌الحسنه ذکر شده، محدود کنند و نباید به خلق پول و عملیات پولی خلاف بانکداری بدون ربا بپردازند. (همشهری: دوشنبه، ۱۳۸۱/۱/۱۹)

۲. سازمان اقتصاد اسلامی ایران در بهمن‌ماه سال ۱۳۵۸، به‌صورت شرکت سهامی عام، به‌طور رسمی کار خود را آغاز کرد. در ماده سوم اساس‌نامه این سازمان چنین آمده است: با الهام از تعالیم عالیّه اسلام و با تأییدات حضرت ولی‌عصر - عج - در جهت احیای اقتصاد اسلامی در کشور و مبارزه با رباخواری، سازمان اقتصاد اسلامی ایران تشکیل می‌گردد که هدف آن، تحقق بخشیدن به انجام کلیه عملیات اقتصادی و مالی با حفظ موازین شرعی و رعایت قوانین و مقررات جمهوری اسلامی است. در وایل سال ۱۳۵۹، در سمیناری که به وسیله این سازمان برای نزدیکی صندوق‌های قرض‌الحسنه در محل اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران تشکیل شد، سازمان، هماهنگی صندوق‌های قرض‌الحسنه سرار کشور را به عهده گرفت و برای این منظور، از ابزارهایی چون تهیه فرم‌های مورد نیاز و لوازم اداری و آموزش کارمندان صندوق‌ها و پرداخت وام‌های بدون بهره و بدون کارمزد استفاده می‌کند.

ر.ک: علی عسکری: بررسی نقش و اثرات صندوق‌های قرض‌الحسنه در سیستم پولی و بانکی کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، ۱۳۶۹، ص ۵۸.

۳. در سال ۱۳۶۲ تخلف برخی از صندوق‌ها سبب شد، وزیر کشور وقت، آقای علی‌اکبر ناطق‌نوری، به انحلال صندوق‌های بدون مجوز دستور دهد. این فشارها ادامه یافت تا در سال ۱۳۶۶ وزیر کشور از سازمان اقتصاد اسلامی خواست تا از هرگونه دخالت در امور صندوق‌ها خودداری کند ر.ک:

۲-۲. قرض‌الحسنه و فرهنگ موجود

نتایج به دست آمده از یک نظرسنجی^۱ نشان می‌دهد که ۴۲ درصد از پرسش‌شوندگان، قرض‌الحسنه را پولی می‌دانستند که به صورت بدون بهره به افراد وام داده می‌شود. ۲۲ درصد آن‌را کمک و یاری به دیگران و هشت درصد نیز آن را دادن پول در راه خدا معرفی کرده‌اند. بقیه نیز از آن با عناوینی چون پس‌انداز و گذاشتن پول برای روز نیاز، سپردن پول به بانک بدون دریافت بهره، پس‌اندازی که دولت با آن کار می‌کند، و... یاد کرده‌اند. ۷۳ درصد از پاسخگویان تجربه قرض دادن به دیگران را داشته‌اند؛ ولی ۴۱ درصد از این افراد هنگام باز پس‌گیری طلب خود با بدحسابی و خلف وعده قرض‌گیرنده‌ها مواجه شده یا اصلاً قرضشان را پس نداده‌اند؛ به همین سبب بیش از نیمی از پاسخگویان، علت اصلی عدم تمایل برخی افراد را به قرض دادن، در عدم اعتماد به طرف مقابل در بازپرداخت پولشان می‌دانستند. بدین ترتیب، مشاهده می‌شود که در فرهنگ موجود ایران، با در نظر گرفتن انگیزه‌های معنوی و آخرتی در قرض‌دهنده تا حدودی به تفاوت بین قرض و قرض‌الحسنه توجه شده است؛ اما احساس عدم امنیت در مناسبات پولی و پایین بودن ضریب اعتماد در روابط متقابل افراد شرکت‌کننده در این نهاد، از جمله موانع مهم در تمایل و گرایش افراد برای همیاری و کمک به رفع مشکلات اقتصادی دیگران است. با وجود این بیش‌تر از ۸۶ درصد از پاسخگویان اظهار داشته‌اند که در صورت داشتن پول، حاضرند به فرد گرفتاری قرض بدهند، و این نشان دهنده ظرفیت بالفعل بالاتری این نهاد در اقتصاد ایران است.

از آن‌جا که بیش از ۷۱ درصد از قرض‌گیرندگان این پول را از دوستان و آشنایان گرفته‌اند می‌توان نتیجه گرفت که در این زمینه، قابلیت‌های خودجوش بودن به مقدار فراوانی وجود دارد؛ البته این قابلیت‌ها به هدایت و نظارت در سطح کلان نیاز دارد. از سوی دیگر، اعتماد بیش‌تر در این روابط و سهل‌الوصول‌تر بودن آن از جمله علل روی آوردن به دوستان و آشنایان برشمرده شده است. این در حالی است که وجود شرایط پیچیده و وقتگیر و نیاز به ضمانت‌های متعدد و محدود بودن مبلغ وام پرداختی از جمله عواملی است که پاسخگویان برای روی نیاوردن خود به سازمان‌های موجود برشمرده‌اند.

۱. این نظرسنجی در تاریخ ۷۶/۶/۹ در سطح مناطق بیست‌گانه شهر تهران با همکاری مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما و صندوق قرض‌الحسنه الزهراء(ع) انجام شده است.

۳. راهکارها و ابزارهای مناسب

در این جا به معرفی راهکارهای کلی و ابزارهایی برای افزایش کارآمدی صندوق‌های قرض‌الحسنه با توجه به اقتصاد ایران می‌پردازیم. بالا بردن کارآمدی صندوق‌ها از دو سو قابل تعقیب است:

- هماهنگی بیش‌تر بین فعالیت‌های کنونی با ویژگی‌های معرفی شده؛
- بالا بردن کمیّت یا سرعت گردش وجوه قرض‌الحسنه.

در این جا نیز برخی از راهکارهای معرفی شده به دنبال تأمین هدف اول و برخی دیگر در پی تحقق هدف دوم هستند. از سوی دیگر باید توجه داشت که تعدادی از راهکارها همچون «نظارت و برنامه‌ریزی کلان‌نگر» فقط به طرف قرض‌دهندگان پرداخته و به‌طور کلی در صدد بهبود وضعیت کنونی صندوق‌ها است. بدیهی است که تحقق راهکارهای مزبور نیز می‌تواند در تأمین بیش‌تر خواسته‌های قرض‌دهندگان به وسیله صندوق‌ها که در ابتدای مقاله دنبال می‌شد، راهگشا باشد.

۳-۱. راهکارها

۳-۱-۱. بازپرداخت قرض‌های سوخت شده از طریق تریزیک پرداخت‌های انتقالی دولت

سیاست‌های فقرزدایی دولت به‌طور معمول با مشکل فقدان اطلاعات کافی و شفاف درباره نیاز و نیازمندان واقعی مواجه است. از آن‌جا که پرداخت‌های انتقالی یکی از ابزارهای مناسب جهت عدالت اقتصادی و توزیع مجدد درآمدها است، دولت سالانه وجوهی را به این امر اختصاص می‌دهد. دولت موظف است با رعایت ویژگی‌های قرض‌الحسنه، از جمله خودجوش بودن آن، برای رسیدن به هدف خود، فعالیت‌های قرض‌الحسنه را تقویت، و یکی از مشکلات قرض‌دهندگان یعنی قرض‌های سوخت شده را حل کند. این وام‌ها به قرض‌گیرندگانی مربوط است که هنگام بازپرداخت ناتوانند. دولت می‌تواند با برنامه‌ریزی مناسب از پرداخت‌های انتقالی خود در جهت تأمین وام‌های سوخته، استفاده کند. در این صورت، نیازمندان در مرحله اول با گرفتن وام و رفع نیاز خود، در تلاش برمی‌آیند تا در موعد مقرر، وام خود را بپردازند. در صورت عدم توفیق، دولت با اختصاص قسمتی از پرداخت‌های انتقالی خود، این نیازمندان را تحت شرایط خاص حمایت، و نگرانی قرض‌دهندگان را نیز برطرف می‌سازد. استفاده از امکانات بالفعل صندوق‌های قرض‌الحسنه که با انگیزه‌های معنوی و آخرتی در صدد پاسخگویی به نیازمندان واقعی هستند می‌تواند راهکار مهمی جهت توزیع این وجوه به صورت قرض‌الحسنه و کنترل و گسترش فعالیت صندوق‌ها به وسیله مقامات اقتصادی باشد.

۲-۱-۳. تأمین سرمایه‌های ثابت صندوق‌ها از طریق کمک‌های دولت اسلامی

یکی از هزینه‌هایی که قرض‌دهندگان در صندوق‌های قرض‌الحسنه برای دستیابی به هدف خود، در گذشته متحمل شده‌اند، اختصاص مبالغ قابل توجهی جهت سرمایه‌های ثابت بوده است. با تأمین این مبالغ، وجوه مزبور آزاد می‌شود. از آن‌جا که فرض بر این است صاحبان این وجوه با برخوردار شدن از انگیزه معنوی و آخرتی قصد کمک به نیازمندان را داشته و با تکیه بر فرهنگ اسلامی، بهترین راه را قرض‌الحسنه یافته‌اند، با آزادی وجوهشان این امکان برای آن‌ها پدید می‌آید که به طور مستقیم آن‌ها را به نیازمندان بدهند و بدین ترتیب، تعداد یا مقدار وام‌های اعطایی را افزایش دهند. بدین ترتیب، قرض‌دهندگان به هدف خود نزدیک می‌شوند. این امکان‌دهی می‌تواند به صورت ابزار مناسبی جهت کنترل و نظارت دولت اسلامی بر فعالیت این صندوق‌ها استفاده شود. جدول ذیل با ارائه چگونگی توزیع سرمایه‌های ثابت صندوق‌ها در بین اقلام گوناگون، راهنمای مناسبی برای تحقق این فرایند است:

جدول شماره ۳: ارزش و درصد تشکیل سرمایه ثابت صندوق‌های قرض‌الحسنه بر حسب نوع سرمایه‌گذاری: ۱۳۷۹ (میلیون ریال)

| شرح | تشکیل سرمایه ثابت | ابزار و تجهیزات و وسایل بادوام | لوازم و تجهیزات اداری | وسایل نقلیه | ساختمان | نرم‌افزارهای کامپیوتری | سایر |
|------|-------------------|--------------------------------|-----------------------|-------------|---------|------------------------|------|
| ارزش | ۹۴۰۷ | ۱۳۸۸ | ۲۵۳۸ | ۲۸۱ | ۳۸۲۱ | ۱۱۲۱ | ۲۵۸ |
| درصد | ۱۰۰/۰ | ۱۴/۸ | ۲۷/۰ | ۳/۰ | ۴۰/۶ | ۱۱/۹ | ۲/۷ |

۳-۱-۳. هماهنگی بیش‌تر بین دو نهاد قرض‌الحسنه و صدقه

با توجه به این‌که در دو نهاد قرض‌الحسنه و صدقه در اقتصاد اسلامی انگیزه‌های معنوی و آخرتی صاحبان وجود نقش بسزایی دارند، بهتر است تشکیلات مرتبط با این دو نهاد همکاری بیش‌تری داشته باشند. در فرهنگ اسلامی نیز هنگام بیان محاسن قرض‌الحسنه، این دو را با هم در نظر گرفته شده و در مقایسه‌ای بین این دو به سبب امکان پیش‌تر پاسخگویی به نیازمندان واقعی به وسیله قرض‌الحسنه، این نهاد ترجیح

داده شده است.^۱

از سوی دیگر، در اقتصاد ایران با وجود تشکیلات منسجمی چون کمیته امداد امام خمینی قدس سره، دربارهٔ صدقه تجارب و اعتبارهای عمومی گسترده‌ای به دست آمده است. کمیته امداد در جمع‌آوری وجوه از ابزار قرض‌الحسنه استفاده نمی‌کند؛ ولی در تخصیص منابع از این بهره برده است. از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۷۴ به طور متوسط سالانه ۸/۲۳ درصد بر تعداد وام‌گیرندگان و ۳/۶۹ درصد بر مبالغ وام‌ها افزوده شده است.^۲ چنین روندی از آن حکایت دارد که کمیته امداد در شناسایی گروهی از نیازمندان که توان گرفتن و بازپرداخت آن در دوره بعد را دارند، موفق بوده است؛ به همین سبب کمیته می‌تواند با اطلاع‌رسانی به قرض‌دهندگان، آنان را در دستیابی به یکی از اهدافشان یعنی رفع نیازهای ضروری یاری دهد؛ بنابراین شایسته است از این تجارب و اعتبارها برای مدیریت و برنامه‌ریزی رفتار قرض‌الحسنه در سطح کلان استفاده شود. افزون بر این، کمیته امداد می‌تواند کسانی را که به حقیقت توانایی بازپرداخت وام خود را ندارند، شناسایی کرده، آن‌ها را از فقیران بشمارد و از وجوه صدقات جمع‌آوری شده، این‌گونه وام‌ها را بازپرداخت کند. بدین ترتیب، ویژگی «تضمین پرداخت قرض‌الحسنه» تقویت می‌شود؛ البته فقیران جامعه نیز فرصت می‌یابند دست‌کم در یک دوره معین با کار و تلاش و بدون استفاده از صدقات، نیازهای خود را برطرف سازند.

۴-۱-۳. پشتیبانی فرهنگی - حقوقی صندوق‌های قرض‌الحسنه

چنان‌که در ویژگی‌های قرض‌الحسنه و نیز در بررسی فرهنگ موجود مطرح شد، عدم بازپرداخت وام یکی از موانع اصلی برای گسترش این رفتار شمرده می‌شود. کاهش احتمال وقوع این امر در ذهن صاحبان وجوه به معنای بالاتر رفتن فعالیت مزبور در سطح کلان است. استفاده از رسانه‌های عمومی جهت تقویت و گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه از طریق تبیین اهمیت و لزوم بازپرداخت به موقع وام در فرهنگ اسلامی، در بهبود

۱. روایاتی موجود است که به ثواب فراوان قرض‌دادن اشاره می‌کند که بسیاری از آن‌ها قرض را از صدقه برتر می‌شمارد. پیامبر اکرم فرمود:

«شب معراج بر در بهشت این نوشته را دیدم: صدقه ده برابر و قرض هجده برابر پاداش دارد.» (ابوحنیفه النعمان تمیمی، دعائم‌الاسلام، ج ۲، ص ۳۲۹؛ شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، ص ۵۸).

۲. گزارش آماری سال ۱۳۷۸ کمیته امداد امام‌خمینی، ص ۲۶۲.

انتظارات صاحبان وجوه مؤثر است. پشتیبانی فرهنگی صندوق‌ها همچنین می‌تواند با تشویق و ترغیب انگیزه‌های معنوی و آخرتی صاحبان وجوه دنبال شود. همان‌گونه که در گذشته، نهاد صدقه مورد پشتیبانی فرهنگی دولت جمهوری اسلامی قرار داشته است، سزاوار است نهاد قرض‌الحسنه و عملکرد صندوق‌ها نیز تقویت شود. افزون بر این، پشتیبانی صندوق‌ها از طریق ارائه مشاوره‌های حقوقی درباره بازپرداخت‌های معوقه، راهکار مناسب دیگری را در این زمینه است. همچنین نهادهای نیمه دولتی چون کمیته امداد امام خمینی یا دولتی چون بانک مرکزی با روش مناسبی نیز می‌توانند در تصحیح این انتظارات همکاری کنند.

۳-۱-۵. استفاده از سیستم بانکی جهت تسهیل در بازپرداخت وام‌ها

یکی از مشکلات صندوق‌ها در جمع‌آوری به موقع اقساط وام‌ها است. به دلیل محدودیت مکانی و زمانی، ارائه خدمات هر یک از صندوق‌ها که به صورت مجزا عمل می‌کنند، به طور معمول وام‌گیرندگان در پرداخت به موقع اقساط با مشکل مواجه هستند. استفاده از ابزارهایی که بتواند امکان پرداخت اقساط را در سراسر کشور میسر کند، بر گردش وجوه در صندوق‌ها سرعت می‌بخشد و از این طریق، توان وام‌دهی آن‌ها بالا می‌رود. بازگشت سریع و به موقع اقساط وام‌ها سبب می‌شود که کارگزاران صندوق‌ها در مدت معینی که قرض‌دهندگان وجوه خود را نزد آنان مسدود کرده‌اند، به افزایش تعداد وام‌های پرداختی یا مقدار موفق شوند. توفیق در هر یک از دو زمینه مزبور به معنای کارآمدی بیش‌تر صندوق‌ها است. این امر با همکاری سیستم بانکی که شعب متعدّد و پیوسته دارد، میسر می‌شود؛ به همین جهت در به‌کارگیری ابزارهای پیشنهادی که در آینده به آن اشاره می‌شود، سیستم بانکی جایگاه معینی دارد.

۳-۱-۶. نظارت و برنامه‌ریزی کلان‌نگر بر صندوق‌ها

یکی از عوامل بالابردن کارآمدی رفتار قرض‌دهندگان و گسترش قرض‌الحسنه، هدایت آن با توجه به اهداف کلان است. از آن‌جا که قرض‌الحسنه می‌تواند بر مصرف کل، پس‌انداز کل، سرعت گردش پول و توزیع درآمد

مؤثر باشد،^۱ رفتار اقتصادی به شمار می آید. بدین ترتیب می توان گفت: شایسته است که نظارت و برنامه ریزی در سطح کلان صندوق، به وسیله کارشناسان اقتصادی صورت گیرد. این در حالی است که در زمان کنونی، کنترل و نظارت رسمی صندوقها با توجه به قوانین حاضر در دست مقامهای کشوری است.^۲

۱. به طور نمونه درباره تأثیر بر توزیع درآمد می توان گفت: در قرض الحسنه، تروتمندان بخشی از مال خود را جدا می کنند و در یک دوره معین به فقیران اختصاص می دهند. اگر این فعالیت استمرار یابد می توان جریان مداوم ثروت از توانگران به نیازمندان را پیش بینی کرد. پس در هر مقطع زمانی بخشی از درآمد تروتمندان در اختیار نیازمندان قرار دارد؛ هر چند در مقطع بعد باید بازپرداخت شود. با چنین نگرشی می توان گفت: در قرض الحسنه، نوعی انتقال واقعی قدرت خرید به گروههای کم درآمد و خرج کردن آن در اقتصاد ملی وجود دارد؛ البته این روند وقتی در تحقق عدالت اجتماعی آثار مثبت بر جای می نهد که با کسش پذیری عرضه و قابلیت ظرفیت تولیدی آزاد، در زمینه کالاهای ضروری همراه باشد؛ وگرنه با بالا رفتن تقاضا برای این کالاها، سطح قیمتها فزونی می یابد و آثار توزیعی قرض خنثا می شود. با توجه به اهداف دولت اسلامی در زمینه عدالت اجتماعی، دولت موظف است چنین قابلیت هایی پدید آورد. برای آشنایی بیشتر با دیگر آثار قرض الحسنه رجوع کن به علی اصغر هادوی نیا: قرض الحسنه و آثار اقتصادی آن، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی تهران، ۱۳۷۸، ص ۹۴ - ۱۸۳.

۲. بر اساس ماده ۵۸۴ قانون تجارت، تشکیلات و مؤسسه هایی که برای مقاصد غیرتجاری تأسیس شده یا بشوند، از تاریخ ثبت در دفتر مخصوصی که وزارت عدلیه معین خواهد کرد، شخصیت حقوقی می یابند. ر.ک: غلامرضا حجتی اشرفی: مجموعه قوانین و مقررات بازرگانی و تجاری با آخرین اصلاحات و الحاقات؛ تهران، کتابخانه گنج دانش، ۱۳۶۳، ص ۲۹۵.

بدین ترتیب، از آنجا که صندوقهای قرض الحسنه نیز به نوعی از امور خیریه به شمار می آیند، در گروه تشکیلات غیرتجاری ثبت می شوند، صندوقهای قرض الحسنه پس از گذراندن مراحل مقدماتی که برای ثبت صندوق باید اجرا شود، باید طبق ماده سوم قانون ذکر شده، در تهران به اداره ثبت شرکتها و در شهرستانها به اداره ثبت مرکزی مراجعه کنند. طبق بند ۵ ماده ۶ قانون مذکور، باید برای ثبت شرکت، یک نسخه اجازه نامه از شهرداری دریافت شود؛ بنابراین، صندوقها از این طریق به وزارت کشور ارتباط می یابند. تا قبل از سال ۱۳۶۳، بانک مرکزی هیچ نقشی در صندوقها نداشت؛ اما در سال ۶۳/۱۲/۱۸، طبق تصویب نامه وزیران، کشور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مأموریت یافتند تا بر عملیات جاری صندوقهای قرض الحسنه نظارت کنند؛ البته این تصویب نامه در تاریخ ۱۳۷۰/۸/۸ به وسیله هیأت وزیران لغو شد.

ر.ک: جعفر عسکری: بررسی عملکرد صندوقهای قرض الحسنه در ایران، دومین سمینار سیاستهای پولی و ارزی، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، تهران، اردیبهشت ۱۳۷۱، ص ۳۰.

در هر صورت اگرچه این نظارت برای گسترش فعالیت صندوق‌ها امری لازم به نظر می‌رسد، با توجه به ویژگی «خودجوش بودن» و نیز بدون سود بودن قرض‌الحسنه بهتر است این نظارت با همکاری نهاد غیردولتی همچون کمیته امداد امام خمینی قدس سره^۱ صورت گیرد. با اتکا به قابلیت این افراد در تصمیم‌گیری‌ها در سطح کلان، امکان گسترش این نهاد میسر می‌شود؛ به همین سبب در به‌کارگیری ابزارهای پیشنهادی که در آینده مطرح می‌شود، کمیته امداد امام خمینی نقش اساسی را ایفا می‌کند.

۷-۳. توجه مقام‌های اقتصادی و مسئولان صندوق‌ها به تفاوت «قرض» و «قرض‌الحسنه»

چنان‌که ملاحظه شد، این تفاوت به ویژگی‌های قرض‌الحسنه که با توجه به انگیزه‌های قرض‌دهندگان بررسی شد، باز می‌گشت. توجه مقام‌های اقتصادی و مسئولان صندوق‌ها به تفاوت مزبور در به‌کارگیری ابزارهای مناسب و تنظیم گسترش قرض‌الحسنه دارای اهمیت است. در این صورت، صندوق‌ها جهت جذب منابع به استفاده از روش‌هایی که سبب خلق پول شده و در سیاست‌های پولی تأثیر دارند، تمایل نخواهند یافت. از سوی دیگر، مقام‌های اقتصادی نیز با در نظر گرفتن همین تمایز، با گسترش قرض‌الحسنه مخالفت نورزیده‌اند و به دلیل احساس وظیفه‌شان درباره تحقق اهداف اقتصاد اسلامی، همکاری بیش‌تری بین صندوق‌ها و تشکیلات پولی و مالی کشور باید پدید آید.

۲-۳. ابزارها

از ویژگی‌های ابزار مناسب پولی - مالی، شفافیت است. ابزارها باید به گونه‌ای طراحی شوند که معرفی آن‌ها در سطح کلان آسان بوده و به آموزش‌های پیچیده برای مردم یا کارمندان سازمان مربوطه نیاز نداشته باشند. ویژگی دیگر که باید در ابزارهای مورد استفاده در نهاد قرض‌الحسنه رعایت شود، انعطاف‌پذیری است. از آن‌جا که قرض‌الحسنه از وجوه مازاد مردم تأمین می‌شود از نظر مقدار و زمان دارای انعطاف فراوانی است؛ در نتیجه، ابزارهای آن نیز باید از جهت مقدار و زمان در حد امکان

۱. کمیته امداد امام خمینی (ره) افزون بر تجارب چند ساله این نهاد در زمینه جمع‌آوری با برانگیختن انگیزه‌های معنوی در سطح کلان، یکی دیگر از محاسن آن، وجهه مردمی همراه با جایگاه خاص نیمه دولتی آن است این نهاد توانسته است در سالیان گذشته اعتماد مردم را به خود جلب کند.

انعطاف‌پذیر باشد. افزون بر این، در نهاد قرض‌الحسنه، ابزارهایی مناسب هستند که بتوانند در ارضای انگیزه‌های معنوی و آخرتی صاحبان وجوه جهت پاسخگویی به نیازمندان واقعی از طریق اعطای وام‌های مدّت دار، کارآمدی لازم را داشته باشند. این نیازمندان هنگام گرفتن قرض توان مالی کافی را نداشته، یا احتمال کسب درآمد در آینده، به گرفتن وام اقدام می‌کنند؛ به همین دلیل، وجوه مزبور باید با شرایط خاصی تا زمان بازپرداخت مسدود باشند؛ بنابراین، ابزارهایی که در این نهاد به کار می‌روند، باید در جهت جذب وجوه مسدوده شده توانمند عمل کنند. نکته دیگری که در این ابزارها باید مورد توجه قرار گیرد، تأمین ذهنی صاحبان وجوه درباره بازپرداخت وجوه است.

۱-۲-۳. تجارب گذشته

این قسمت از مقاله درصدد ارائه ابزارهای پیشنهادی جهت گسترش فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه در سطح کلان است؛ به همین سبب مناسب است به تجارب گذشته درباره ابزارهایی که برای قرض‌الحسنه در سطح کلان مطرح شده‌اند، اشاره‌ای شود.

أ. اوراق قرضه بانک مرکزی: بر اساس لایحه قانونی انتشار اوراق قرضه مصوّب دوازدهم آذر ماه ۱۳۵۸، به دولت اجازه داده شد که تا مبلغ ۳۵۰ میلیارد ریال اوراق قرضه بدون بهره بابت مطالبات بانک مرکزی ناشی از اعتباراتی که به تضمین یا تعهد سازمان برنامه و بودجه به وسیله بانک مرکزی اعطا شده است، منتشر کند. اوراق مذکور که در اسفند سال ۱۳۵۸ منتشر شده به طور کامل نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی است و تاکنون هیچ‌گونه معامله‌ای طی سالیان گذشته روی آن‌ها انجام نشده است. افزون بر این، به مناسبت‌های گوناگون از قبیل جنگ و زلزله، سیل که مقرر بوده است سیستم بانکی اعتباراتی در اختیار آسیب‌دیدگان قرار دهد، حساب‌های مخصوص قرض‌الحسنه به وسیله بانک‌ها گشایس یافته که به رغم ابزار احساسات شدید مردم درباره کمک به آسیب‌دیدگان و حتی اهدای کمک‌های فراوان جنسی و نقدی به آن‌ها، به طور معمول، مبالغ قابل توجهی در این حساب‌ها سپرده‌گذاری نشده است.^۱

ب. بانک‌ها و سپرده‌های قرض‌الحسنه: فصل دوم قانون بانکداری بدون ربا، به تبیین روش‌های سپرده‌گذاری و تجهیز منابع پولی می‌پردازد. در این فصل، با استفاده از عنوان

۱. معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی: سیاست‌های پولی انتخاب ابزاری به عنوان جایگزین

سیاست انتشار خرید و فروش اوراق قرضه با توجه به موازین اسلامی، اول، تهران، ۱۳۷۲، ص ۶۴.

قرض‌الحسنه به دو نوع ابزار اشاره می‌شود. نخستین مورد به سپرده قرض‌الحسنه جاری مربوط است. که در آن، اشخاص حقیقی و حقوقی می‌توانند بنا افتتاح حساب قرض‌الحسنه جاری، وجوه مورد نظر خود را به بانک سپرده، دسته چک دریافت کنند؛ سپس از طریق نوشتن چک به هر اندازه و به هر صورتی که مایلند، مطابق مقررات بانک از موجودی خود برداشت کنند. بدین ترتیب می‌توان گفت: این سپرده‌ها از ویژگی معرفی شده برای انتخاب بهترین ابزار در نهاد قرض‌الحسنه یعنی مسدود بودن وجوه، فاصله بسیاری خواهند گرفت؛ البته به موجودی این گونه حساب‌ها هیچ سودی تعلق نمی‌گیرد؛ اما صاحبان حساب می‌توانند افزون بر حفظ و نگهداری پولشان در بانک، از خدمات حساب جاری به طور رایگان استفاده کنند. از سوی دیگر، از آن‌جا که وجوه فراهم شده از ناحیه این حساب‌ها مطابق ماهیت عقد قرض، به ملکیت بانک درآمده، جزو متابع بانک خواهد بود و بانک‌ها می‌توانند با رعایت ذخایر قانونی و احتیاطی و با رعایت سیاست‌های کلی نظام، باقیمانده وجوه را از طریق عقود بانک سرمایه‌گذاری کرده، کسب سود کنند. بدین ترتیب می‌توان پیش‌بینی کرد در سپرده‌های مزبور، هدف این نیست که وجوه جمع‌آوری شده به دست نیازمندان واقعی برسد؛ بنابراین، یکی دیگر از اهداف نهاد قرض‌الحسنه تأمین نخواهد شد. از سوی دیگر، به نظر می‌رسد اطلاق این واژه بر حساب‌های مزبور ناشی از این پندار است که هر قرض بدون بهره‌ای قرض‌الحسنه است؛ در حالی که این درست نیست. مطابق مضمون آیات و روایات، قرض‌الحسنه جایی است که قرض‌دهنده برای کسب پاداش معنوی به فرد نیازمندی کمک کرده، به او قرض بدون بهره می‌دهد؛ بنابراین اگر قرض‌دهنده با اغراض دیگری چون حفظ پول، تسهیل در معاملات، نقل و انتقال وجود و... مبلغی را به بانک یا غیر آن قرض دهد، اگر چه قرض بدون بهره، و از نظر اسلام مجاز و مشروع است، بر آن، عنوان «قرض‌الحسنه» صدق نمی‌کند و چنان‌که گذشت، غالب سپرده‌گذاران حساب جاری با چنین اغراضی سپرده‌گذاری می‌کنند.^۱

دومین ابزار معرفی شده در فصل دوم بانکداری بدون ربا، سپرده قرض‌الحسنه پس‌انداز است. اشخاص حقیقی و گاهی حقوقی وجوه مازاد بر هزینه‌های جاری خود را برای مدت نامعین به چنین حسابی واریز کرده، در قبال آن، دفترچه پس‌انداز می‌گیرند تا هنگام نیاز با برنامه‌ریزی، وجوه مذکور را دریافت کنند. ماهیت چنین سپرده‌ای قرض

است و در بانک‌های سنتی عموماً به آن‌ها بهره تعلق می‌گیرد. در بانکداری بدون ربا پرداخت بهره ممنوع است؛ اما برای تشویق سپرده‌گذاران جوایزی را در نظر می‌گیرند. اگرچه این جوایز بدون تعهد و قرار قبلی و به صورت غیر ثابت از طریق قرعه بین صاحبان حساب توزیع می‌شود به سبب حجم گسترده تبلیغاتی که آن را پوشش می‌دهد، صاحبان وجوه را از انگیزه‌های معنوی و آخرتی دور می‌سازد.

از جهت اعطای تسهیلات نیز بانک‌ها طبق قانون می‌توانند حداکثر ده درصد از کل تسهیلات اعطای سالانه خود را در قالب قرض‌الحسنه وام دهند، مشروط به این که حجم ریالی آن از ده درصد مانده حساب‌های قرض‌الحسنه بیش‌تر نباشد. افزون بر این، طبق قانون عملیات بانکی ۳۰ درصد از سپرده‌های قرض‌الحسنه به صورت سپرده قانونی، از سوی بانک مرکزی جذب می‌شود؛^۱ بنابراین می‌توان انتظار داشت مبلغ قابل توجهی از وجوه این سپرده‌ها جهت تأمین نیازهای ضروری اختصاص نیابد.

ج. حساب قرض‌الحسنه ویژه مصرف‌شده: حساب پس‌انداز قرض‌الحسنه ویژه «مصرف نشده» در بانک‌ها به حسابی اطلاق می‌شود که بانک تحت این عنوان افتتاح و وجوه تودیع شده به وسیله اشخاص حقیقی و حقوقی به این حساب را طبق نظر تودیع‌کننده وجوه و بر اساس شرایطی که به سبب قرارداد عاملیت منعقد فی مابین تودیع‌کننده و بانک معین می‌شود، به صورت قرض‌الحسنه به اشخاص حقیقی و مؤسسات خیریه و عام‌المنفعه اعطا می‌کند. استرداد وجوه تودیع شده به حساب پس‌انداز قرض‌الحسنه ویژه «مصرف نشده» به بازپرداخت قرض‌الحسنه‌های اعطا شده موکول بوده و از این بابت مسئولیتی متوجه بانک نخواهد بود. از مبالغ تودیع شده به حساب پس‌انداز قرض‌الحسنه ویژه «مصرف نشده» همواره معادل مجموع تسهیلات اعطایی از محل سپرده قرض‌الحسنه ویژه اعطا شده مسدود می‌شود و مازاد آن به وسیله تودیع‌کننده وجوه قابل برداشت است. حساب پس‌انداز قرض‌الحسنه ویژه «مصرف شده» نظیر دیگر حساب‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز، مشمول شرکت در قرعه‌کشی جوایز است. دارنده حساب پس‌انداز قرض‌الحسنه «مصرف نشده» می‌تواند بنابر قرارداد عاملیت، نوع و میزان وثایقی را که مایل است بانک در قبال اعطای قرض‌الحسنه از این حساب بگیرد، تعیین کند. در صورتی که نوع و میزان وثایق مورد نظر تعیین نشده باشد، أخذ وثیقه به وسیله بانک، تابع ضوابط دستورالعمل اجرایی قرض‌الحسنه اعطایی بانک خواهد بود. اگرچه این حساب‌ها به وجوه مسدودی اختصاص یافته‌اند. در عمل به دلیل

ناکارآمدی، در گزارش بانک‌ها از عملکرد آن‌ها مطلبی مشاهده نمی‌شود.

۲-۳. ابزارهای پیشنهادی

نخستین ابزار پیشنهادی، اوراق قرض‌الحسنه‌ای جهت جذب منابع راكد از سطح جامعه است. این اوراق ویژگی‌های ذیل را دارا هستند:

- عنوان: از آن‌جا که هدف مهم نهاد قرض‌الحسنه، رضای انگیزه‌های معنوی یا آخرتی صاحبان وجوه برای رفع نیازهای اساسی افراد همچون ازدواج، مسکن، اشتغال، تأمین کالاهای بادوام مصرفی است می‌توان یکی از این موارد را انتخاب و در اوراق منتشره درج کرد. استفاده از عنوان کلی «قرض‌الحسنه» نیز ممکن است.

- نام وام‌دهنده: در این قسمت، مشخصات کامل وام‌دهنده درج می‌شود؛ البته اوراق می‌تواند بدون نام باشد. در این صورت، واگذاری آن به شخص دیگر نیاز به ظهرنویسی ندارد و به همین سبب نقدینگی بالاتری خواهد داشت.

- مدت: حداقل مدتی که وام‌دهنده وجوه خود را به قرض‌الحسنه اختصاص می‌دهد، باید مشخص شود. اوراق مذکور می‌تواند با مدت‌های ثابت و معین (ولتی متفاوت) از پیش نوشته شده باشد یا هنگام خرید اوراق، با توافق طرفین مکتوب شود. انعطاف زیاد در جهت تعیین مدت، زمینه مناسبی را برای جذب هرگونه وجوه راكد فراهم می‌آورد.

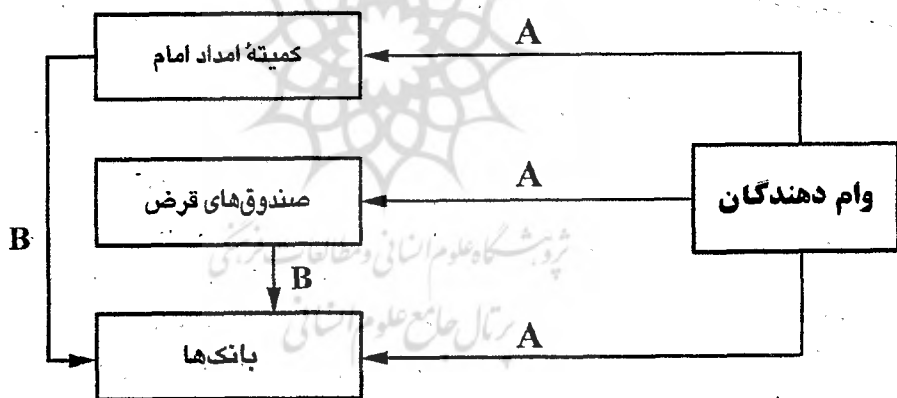
- مبلغ: اوراق مذکور می‌تواند با مبالغ معین و متنوع منتشر یا با توافق دو طرف، مبلغ آن معین شود. اوراق مذکور به وسیله بانک مرکزی به صورت اوراق بهادار منتشر می‌شود و تضمین بازپرداخت آن‌ها با کمیته امداد خواهد بود. وجوه حاصل از فروش این اوراق در حساب جاری خاصی که کمیته امداد در یکی از بانک‌های رسمی کشور دارد، واریز می‌شود. اوراق مذکور دارای سه قسمت خواهد بود: یک قسمت نزد بانک می‌ماند. یک قسمت به وام‌دهنده ارائه می‌شود، و قسمت دیگر را کمیته امداد دریافت می‌کند تا درباره چگونگی و جوهی که در اختیار دارد، اطلاعات کافی داشته باشد.

انعطاف این اوراق از جهت مبلغ، مدت، بانام و بی‌نام بودن، تأثیر بسیاری در کارایی آن‌ها دارد؛ زیرا می‌توان از کم‌ترین وجوه افراد که به صورت راكد نگه‌داری می‌شود، در کم‌ترین زمانی که به امر قرض‌الحسنه اختصاص می‌یابد، استفاده کامل برد. ابزارهای مزبور دارای ماهیتی ساده و شفاف و هماهنگ با ماهیت قرض‌الحسنه بوده و از ابزارهایی همچون جایزه و هرگونه زیاده دیگری که با ماهیت قرض‌الحسنه سازگاری ندارد، استفاده نشده است. چنان‌که در قسمت پیشین ملاحظه شد، انتشار اوراقی به نام قرض‌الحسنه از طرف بانک مرکزی در گذشته یک بار تجربه شده؛ اما به دلیل عدم

شفافیت و نبود تشکیلات متناسب، توفیق آمیز نبوده است. ابزار دوم جهت تکمیل گردش پول، دفتر اقساط مخصوص است که برای جمع آوری (وجوه قرض داده شده) در نظر گرفته شده و در تمام شعبه‌های بانک‌ها قابل پرداخت است. این ابزار در جهت سهولت بازپرداخت اقساط که یکی از علل به تعویق افتادن آن‌ها است، طراحی می‌شود. از طرف دیگر، این ابزار باعث می‌شود که وجود قرض الحسنه با نظام بانکداری رابطه تنگاتنگی یابد و فعالیت صندوق‌ها از جهت سیاست‌های کلان کشور قابل کنترل و گسترش باشد.

جریان گردش وجوهات قرض دهندگان به وسیله دو ابزار پیشین، در چهار مرحله صورت می‌پذیرد. جهت سهولت مطالعه ابتدا طی چهار نمودار، مراحل مزبور به تفکیک مطرح شده؛ سپس با نموداری، مراحل مزبور در هم ادغام، و شکل کلی گردش پول به نمایش گذاشته می‌شود.

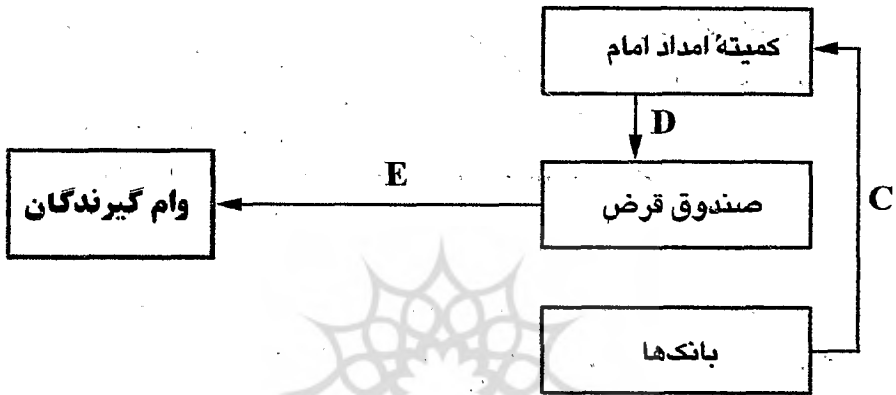
أ. جریان جذب وجوه



A. این جریان‌ها به خرید اوراق قرض الحسنه به وسیله وام‌دهندگان مربوط است. شرکت بانک‌ها به دلیل فراوانی شعب و کمیته امداد و صندوق‌ها به دلیل وجهه خاصی که در امور معنوی و آخرتی در جامعه دارند، عامل مهمی در توفیق جذب منابع است؛ البته کمیته امداد به دلیل سابقه کارهای فرهنگی در سطح کلان درباره رفتارهای اقتصادی معنوی یعنی صدقات، بیش‌ترین مسئولیت گسترش فرهنگ و تبلیغات را به عهده دارد. B. این جریان‌ها نشان می‌دهد تمام وجوه جمع‌آوری شده از فروش اوراق قرض الحسنه

همراه با ته برگ آن‌ها باید به حساب جاری کمیته امداد در بانک منتقل شود. تمرکز این وجوه در کیفیت برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کلان کمیته جهت تخصیص آن‌ها نقش اساسی دارد.

ب. جریان تخصیص منابع

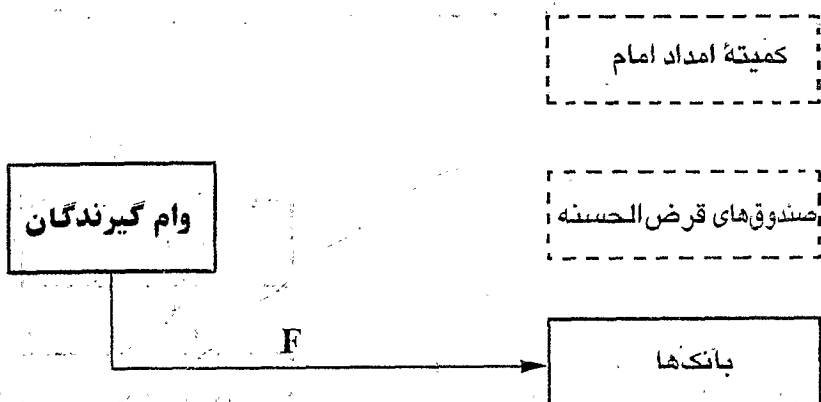


C. وجوه جمع‌آوری شده در حساب کمیته امداد قرارداد و کمیته هنگام صدور مجوز وامدهی، از این وجوه استفاده می‌کند.

D. کمیته امداد با توجه به معیارهایی که در سیاست‌های کلان خود در نظر می‌گیرد، مجوز وامدهی را به صندوق قرض‌الحسنه متقاضی از طریق استفاده از وجوه جمع‌آوری شده می‌دهد. صدور مجوز می‌تواند همراه با ارائه دفتر اقساط که کیفیت بازپرداخت را نیز معین می‌کند، باشد. صدور این مجوز همچنین می‌تواند با دریافت بعضی از ضمانت‌های مرسوم، از هیأت امنای صندوق قرض‌الحسنه، همراه شود.

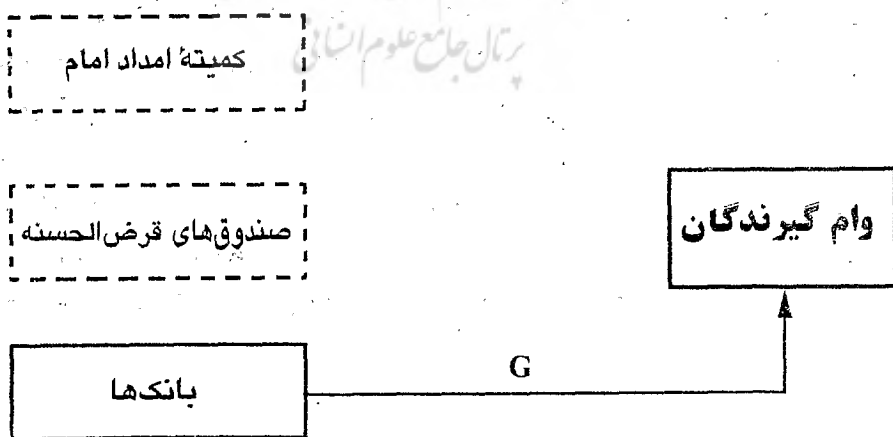
E. در اخذ وام، وام‌گیرندگان با صندوق‌های قرض‌الحسنه ارتباط مستقیم دارند و صندوق پس از دریافت مجوز پرداخت و دفتر اقساط از کمیته امداد، پس از اولویت بندی نیازهای مراجعان و اخذ ضمانت‌های مرسوم، به پرداخت وام اقدام می‌کنند.

ج. جریان جمع آوری اقساط



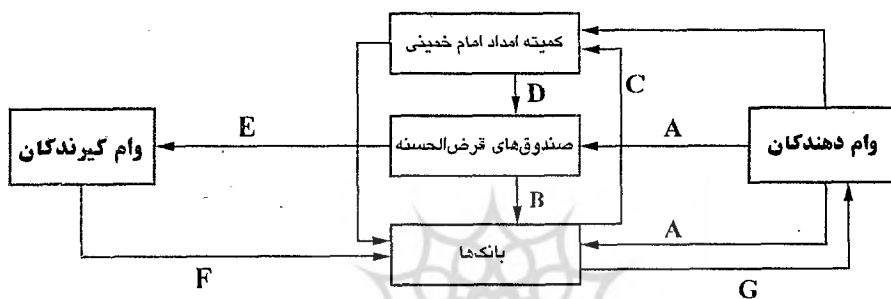
F. زمان سررسید هر قسط، وام گیرنده به بانک مراجعه، و با ارائه برگه مربوط، آن را بازپرداخت می کند. بانک نیز وجوه مربوطه را به حساب جاری کمیته باز می گرداند. بازگرداندن برگه اقساط به کمیته امداد کمک می کند تا کمیته از کیفیت بازپرداخت اقساط، اطلاعات کافی داشته باشد. کمیته با دستیابی به اطلاعات مربوط به اقساط بازپرداخت نشده، آن ها را به صندوق مربوط منتقل می کند تا پیگیری لازم را به عمل آورد.

د. جریان بازپرداخت وجوه به وام دهندگان



G. زمان سررسید اوراق قرض‌الحسنه، وام دهنده به بانک مراجعه و با ارائه اوراق مربوطه، پول خود را (از حساب جاری کمیته) دریافت می‌کند. بانک اوراق قرض‌الحسنه بازپرداخت شده را به کمیته عودت می‌دهد تا کمیته از کیفیت و کمیته مراجعه وام‌دهندگان اطلاعات کافی داشته باشد.

اکنون در این جا جریان یکنواخت و جوه قرض‌دهندگان با به‌کارگیری دو ابزار پیشنهادی با همکاری «کمیته امداد امام خمینی قدس سره»، «صندوق‌های قرض‌الحسنه» و «بانک‌ها» نشان داده می‌شود:



با تحقق گردش هماهنگ پول در چنین فرایندی به وسیله دو ابزار پیشنهادی، افزون بر تحمیل نشدن نهاد جدیدی بر نظام کنونی قرض‌الحسنه در ایران، اهداف هر یک از نهادهای موجود نیز تقویت شده است. کمیته امداد و صندوق‌ها که در جهت رفع نیازهای اساسی نیازمندان فعالیت می‌کنند، اکنون توانایی بیشتری می‌یابند. بانک‌ها نیز که جمع‌آوری وجوه بیش‌تر را یکی از اهداف خود می‌دانند، با توجه به مانده وجوه، چه هنگام فروش اوراق قرض‌الحسنه و چه هنگام جمع‌آوری اقساط، به هدف خود خواهند رسید. همچنین بانک‌ها از اختصاص اجباری مقداری از وجوه خود در زمینه قرض‌الحسنه آزاد می‌شوند. کمیته امداد نیز که اکنون بخشی از صدقات را به وام اختصاص می‌دهد، در صورت کارآمدی طرح مزبور می‌تواند آن‌ها را در جای مناسب خود به کار برد. در این طرح، از طریق اتکا به نهادهای موجود و بدون تحمیل نهاد جدیدی بر اقتصاد کشور، با بالا بردن رفتن سرعت گردش وجوه کنونی و جذب قابل انعطاف مبالغ بیش‌تر، دستیابی به گسترش کارآمدی صندوق‌های قرض‌الحسنه هموار شده است.

۱. برای آشنایی بیش‌تر با مدیریت مالی، مدیریت ریسک، مدیریت اطلاعات در این الگو و مزایایی به‌کارگیری دو ابزار پیشنهادی، به مقاله «اوراق قرض‌الحسنه» در فصلنامه تخصصی اقتصاد اسلامی» شماره چهارم مراجعه شود.